

НЕУМОРЕН ИЗСЛЕДВАЧ НА БЪЛГАРСКАТА РЕЧ**(Проф. к.ф.н. Боян Байчев на 60 години)**

Сред съвременните представители на науката за българския език проф. к.ф.н. Боян Байчев се откроява преди всичко с неотклонния си интерес към живата реч в условията на нейното естествено функциониране. В изследванията му тя не е изолирана или откъсната от носителите си, а напротив — от конкретната реч (идиолектите) на конкретни носители се върви към по-големи и системни обобщения. Социолингвистичният подход към българската реч, възприет от Байчев, му позволява да направи хоризонтален и вертикален срез на говорената реч в града и селото и да я представи в пълното ѝ многообразие и разслоение.

Боян Крумов Байчев е роден на 28 декември 1935 г. в гр. Сухиндол, Ловешка област. Основно и средно образование получава в родния си град (1953) и от 1955 до 1957 г. продължава образованието си в Учителския институт в гр. Варна. Три години (1957 — 1960) учителствува в добруджанските села Антимово и Белица. Неудовлетворен от образователния си ценз, кандидатствува в Софийския университет „Св. Климент Охридски“ и е приет за студент по българска филология (1960). Негови учители в университета са видните български езиковеди проф. Вл. Георгиев, проф. Ив. Леков, проф. К. Мирчев, проф. Л. Андрейчин, проф. Ст. Стойков и др. Те запалват у него искрата на изследователското дирене. През 1965 г. полага с отличен успех държавните изпити по специалността и от есента на същата година е назначен за учител по български език и литература в Химическия техникум в гр. Свищов.

През 1967 г. печели конкурс за асистент по съвременен български език във Великотърновския университет „Св. св. Кирил и Методий“ (тогава Висш педагогически институт „Братя Кирил и Методий“). Постъпва на работа през декември същата година; през 1971 г. е повишен в ст. асистент, през 1975 г. — в гл. асистент. През 1979 г. му е присъдена научната степен „кандидат на филологическите науки“ („Говорът на с. Голица, Поморийско, с оглед на морфологичната му система“; официални рецензенти: проф. д-р М. Сл. Младенов и проф. Н. Ковачев). За доцент по съвременен български език се хабилитира през 1977 г. с труда „Изразяване на модални отношения в глаголните системи на българския (преизказни форми) и немския език“ (машинопис, 247 с.). Официалните рецензенти — проф. д-р Хилмар Валтер и проф. д-р Станьо Георгиев — оценяват високо приносния характер на изследването. От 1992 г. Б. Байчев е професор по

съвременен български език в едноименната катедра към Филологическия факултет на Великотърновския университет. Хабилатационният му труд за професор е „Езиковата ситуация в Ловешкия край“ (машинопис, 1245 с.; официални рецензенти: чл.-кор. проф. Т. Бояджиев, проф. д-р М. Янакиев и проф. Р. Русинов). От 1971 до 1975 г. Байчев работи като лектор по български език в Лайпцигския университет (там завършва и Хердер институт). Специализирал е в Германия, Австрия, Норвегия и Словакия.

Като асистент Б. Байчев е водил упражнения почти по всички дялове от науката за съвременния български език, а след хабилатацията чете лекции по фонетика, лексикология, диалектология и социолингвистика. Основател е на архив с фонотека по диалектология и социолингвистика към Катедрата по съвременен български език.

Проф. Боян Байчев се включва активно в живота на катедрата, на факултета и на университета. През различни мандати е избран за член на факултетския съвет на Филологическия факултет, както и за член на академическия съвет. Активен участник е в национални и международни научни прояви — конференции, симпозиуми, конгреси. Научните му доклади, четени в Германия, Австрия, Словакия и др., са посрещани с подчертано внимание и научен интерес.

Проф. Б. Байчев е автор на повече от 70 научни изследвания (без научнопопулярните и популярните статии и езикови бележки), които тематично се разпределят в три основни групи — съвременен български книжовен език (предимно фонетика и морфология), диалектология и социолингвистика. Вече споменах, че научните му интереси са съсредоточени преди всичко към живата българска реч — такава, каквато се говори в селото и в града.

Първото му значително изследване е дисертационният труд „Говорът на с. Голица, Поморийско (с оглед на морфологичната му система“) (1973, машинопис, 376 с.), написан от позициите на традиционната диалектология, но съдържащ и някои елементи от социолингвистичен подход. Изследването е продължение на стореното преди него от проф. Л. Милетич и проф. Б. Цонев. Фонетичните и фонологичните особености на говора се описват изборно, като се изясняват два основни въпроса (ударен квантитет и широко е), имащи отношение към по-доброто и по-пълното представяне на граматичната система на говора и различните морфологични промени в него. Освен това се анализира фонемната (вокална и консонантна) система в говора, като специално внимание се обръща на меките съгласни в средисловие пред съгласна и в краесловие (Байчев пръв посочва наличие на меко краесловно ш в говора, напр.: *нош*’). В труда се съдържа пълно описание на морфологичната система на голишкия говор, което по принцип се прави чрез традиционно установената методика, но в някои отношения се използват и по-нови методологически принципи. Описанието се характеризира с пълнота на представяне на граматичните форми и техните значения, с прецизност на анализа и точност на обобщението и изводите. Образцови са разделите за вид, време и наклонение на глаголите в голишкия говор.

Отделни страни от говора на с. Голица, Поморийско, се изучават и в отделни студии и статии, напр.: „Видовата корелация в говора на с. Голица, Поморийско“ (Тр. на ВТУ „Кирил и Методий“, т. X, кн. 1, 1974, с. 171 — 180), „Вторично ударение в говора на с. Голица, Варненско“ (Бълг. ез., 1971, кн. 2 — 3, с. 240 — 242), „Падежни

остатъци в говора на с. Голица, Поморийско“ (Филолог. изсл., В. Търново, 1971, с. 211 — 215), „Промяната на съгласната [ф] в [х] в говора на с. Голица, Поморийско“ (Сб. в памет на проф. Ст. Стойков, С., 1974, с. 199 — 201), „Синтактична типология на съюзите в говора на с. Голица, Поморийско“ (Бълг. ез., 1977, кн. 1, с. 35 — 42), „Диалектни текстове от с. Голица, Варненско“ (Бълг. език, 1970, кн. 6, с. 333 — 336) и др. Близка по тематика е статията „Еркечкият диалект в проучванията на Любомир Милетич и днешното състояние на говора“ (Бълг. ез., 1984, кн. 1, с. 47 — 51). Б. Байчев има публикации и върху говори от други райони — с. Галата, Тетевенско („Бележки и допълнения към диалекта на с. Галата, Тетевенско“, Бълг. език, 1989, кн. 6, с. 535 — 537), Странджа и Сакар („Из езиковата карта на Странджа и Сакар“, Сб. „Република на младостта“, С., 1983, с. 140 — 146), с. Търново, Узункюприйско („Образец на говора на преселници от с. Търново, Узункюприйско в гр. Павликени“, в съавторство с Н. Неделчев, Бълг. ез., 1986, кн. 6, с. 512 — 513) и др.

На проф. Б. Байчев принадлежи идеята да представи образци от речта на българите, живеещи от десетилетия в чужбина, напр.: „Образци от говора на българи в Аржентина“ (Бълг. ез., 1983, кн. 1, с. 62 — 65), „Образец на говора на българите в Перу“ (Бълг. ез., 1984, кн. 1, с. 47 — 51), „Образец от говора на българите във Венецуела“ (Бълг. език, 1984, кн. 4, с. 372 — 375), „Към характеристиката на един български диалект в Аржентина“ (Бълг. ез., 1988, кн. 4, с. 313 — 317). Записите на Байчев свидетелствуват за съпротивляемост и консервираност на българската реч в чуждоезична среда, както и за проникване на чуждоезични елементи, които засягат най-вече лексиката.

Няколко студии проф. Б. Байчев посвещава на проблеми от българската книжно-разговорна реч: „Кодифицирани и некодифицирани норми“ (машинопис, 1984, 21 с.), „Афиксално словообразуване на съществителните имена в българската книжно-разговорна реч“ (В. Търново, 1983, машинопис, 117 с.), „Афиксално словообразуване на глаголите в българската книжно-разговорна реч“ (В. Търново, 1985, машинопис, 62 с.). Тези трудове са резултат от участието му в колектива по линия на Научноизследователския сектор към Великотърновския университет, проучващ темата „Българската книжно-разговорна реч“; посочените разработки от Байчев са депозираны в библиотеката на ЦИНТИ и се намират в нея.

Изучавайки живата реч в селото и в града, Б. Байчев вижда постоянните промени, които се извършват в нея под въздействието на различни фактори и условия. Той съзнава, че традиционните методи вече не са достатъчни при описание и анализиране на съвременната реч. Адекватно тя може да бъде представена или чрез съчетаване на традиционни със социолингвистични методи, или изцяло чрез методите и процедурите на социолингвистиката. Социолингвистичният подход към живата реч го сближава с проф. д-р М. Виденов, чиито търсения в тази насока са вече значително напреднали. В съавторство двамата подготвят монографията „Социолингвистическо проучване на град Велико Търново“ (С., 1988, 384 с.). За това изследване с решение на АС на СУ „Св. Климент Охридски“ и решение на Управителния съвет на БАН на авторите е присъдена наградата „Акад. Вл. Георгиев“ за 1989 г., която се дава за значителни изследвания в областта на съвременния български език и съвременното езикознание. Трудът събужда изключително широк интерес сред езиковедската общност

у нас и в чужбина; за него се появяват множество отзиви и рецензии¹.

Книгата на Боян Байчев и Михаил Виденов „Социолингвистическо проучване на град Велико Търново“ е първото у нас монографично изследване на езиковата действителност в съвременен, средно голям за нашите мащаби град, осъществено посредством методите и процедурите на социолингвистиката. Понятието „градски говор“, с което се оперира в книгата, се противопоставя и съпоставя с „териториален говор“, който се свързва с патриархалния бит и култура на селото. Авторите пишат: „Градът се превръща в основен териториално-селищен център, през града преминават, за да станат национални, и съставките на народната духовна култура — фолклорът, етнографските порядки и езикът. Пътят на развитието е единствен: става национално това, което е преминало през града (градския бит). Този естествен процес особено оригинално се отразява и се изразява в състоянието, динамиката и прогнозите на градската реч“ (с. 8).

Авторите на книгата достигат до основни изводи, които могат да бъдат сумирани по следния начин:

1. Огромното мнозинство от жителите на В. Търново си служи с книжовен език и в битовата сфера.

2. Нормата в а-формацията е относително единна, но в нейното реализиране се установяват две степени: тип а₁, чиято норма има най-престижен характер, и тип а₂, който се отличава от първия тип най-вече по количеството на „ъкавите“ форми (*главъ, водъ, солтъ, скръптъ*), както и по някои други (второстепенни) особености.

3. Редукцията на гласна е няма релевантен характер при диференциране на тип а₁ от тип а₂.

4. Великотърновската градска с-формация е характерна за малък брой лица сред най-възрастното население, което професионално или сезонно се свързва с града, но немалка част от живота си прекарва и на село. Нормата тип с заема периферно положение в цялостната великотърновска градска езикова ситуация и не оказва влияние върху речевия облик на града.

5. Градската норма от тип в също има периферен характер за езиковия бит; носителите ѝ бързо намаляват, защото процесът на преминаване към норма тип а₂ се стимулира от социалните фактори.

6. Великотърновският градски говор е сложна динамична цялост, в която се различават централна формация (норма тип а) и центростремителна периферия (формации в и с).

„Социолингвистическо проучване на град Велико Търново“ е сериозно завоевание на науката за българския език. Тя се превърна в образец (модел) за проучване на градската езикова ситуация у нас и от други автори. Тя е добра основа за съпоставяне на езиковата ситуация в българските градове и за обща характеристика на българската разговорна реч.

Окуражен от успехите на това изследване, проф. Б. Байчев се зае с изучаване на езиковата ситуация в Ловеч и ловешкия край. Упорито и системно върху него той работи в продължение на десетина години. Монографията „Езиковата ситуация в Ловешкия край“ (1990, машинопис, 1245 с.) послужи на автора в професорската

му хабилитация. Монографията е издадена от издателството на Софийския университет „Св. Климент Охридски“ под наслов „Селото, градът и езикът в Ловешкия край“ (1995, 846 с.).

Монографията има комплексен характер и представя цялостно езиковата действителност (езиковата ситуация) в бившия Ловешки окръг. Авторът описва днешното състояние на речта на селското и градското население. Ловешкият край е подходящ за социалингвистично изследване, тъй като освен равнинни райони има и планински, и предпланински, което предполага съществуването на различни типове селища — големи и малки градове, големи и малки села, махали, чието съвременно състояние е резултат от настъпили миграционни процеси. При това движение на население от малките села и махали към по-големите села и градове, от по-малките градове към основния административен и културен център (Ловеч) настъпват изменения и в битово-разговорната реч на хората.

Говорите в Ловешко са проучвани от проф. Б. Цонев и от проф. Л. Милетич в края на миналия и началото на нашия век. Отделни изследвания има и в по-ново време. Задачата на Б. Байчев е била преди всичко да отрази промените, които са настъпили в речта на населението през последните петдесет години.

Първият дял от изследването предоставя на читателите нужната информация от географско, историческо, демографско и езиково естество, която е необходима като фонові знания при възприемане и осъзнаване на информацията, която се предлага в следващите два дяла.

Вторият дял носи информация за лингвистичната и социалингвистичната дескрипция на представителни типове ид. олекти от ловешкия край, в който по мнението на автора са обособени няколко зони: североизточна (Ловешка), представена с образци от речта на населението в Брестово, Горно Павликени, Горско Сливово, Къкрин, Лисец, Тепава, Стояново, Катунец и Ловеч; югоизточна (Троянска), представена с образци от речта на населението в Белиш, Бели Осъм, Борима, Дълбок дол, Калейца, Орешак, Скандалото, Съево, Шипково и Троян; северозападна (Луковитска), представена с образци от речта на населението в Дъбен, Петровене, Тодоричене, Ъглен и Луковит; югозападна (Тетевенска), представена с образци от населението в Бабинци, Васильово, Голям извор, Гложене, Дивчовото, Малка Железна, Малък извор, Рибарица и Тетевен; втора югозападна (Галатска), обхващаща Галата, Градешница, Румънцето и Кирчево. По брой на проучените селища изследването на Б. Байчев надминава всички досегашни изследвания на говорите от този край.

Третият дял съдържа общи изводи за диалектната нормативна система в ловешкия край. Тук се разглеждат особеностите на диалектната норма и характерът на вътрешнодиалектните различия в петте диалектни зони. Строгостта на научните обобщения е напълно спазена. Разгледани са диалектната и градската норма поотделно за всяко равнище.

Четвъртият дял от изследването на Б. Байчев засяга проблемите на диалектната дифузия и адаптация в ловешкия край, като вътрешното разчленение пак се извършва въз основа на споменатите вече диалектни зони. Защитена е позицията, че диалектната дифузия в общата езикова ситуация в Ловешко е многовариантна. Изводите отразяват състоянието на селските (териториалните) диалекти и на градската реч. Естествено е като най-представителна да се приеме

градската ловешка норма, но и за нея са характерни особеностите на фонетико-фонологичната диалектна дифузия.

Отпечатана в навечерието на шейсетата годишнина на проф. Б. Байчев, монографията е венец на досегашната му научноизследователска дейност. Тепърва трудът ще бъде оценяван от научната критика, но вярвам, че и за него ще се появят много утвърждаващи рецензии.

Социолингвистичен характер имат и множество по-малки изследвания на проф. Б. Байчев, печатани у нас и в чужбина, напр.: „Към говоримата реч на бежанците от Източна (Одринска) Тракия в град Павликени“ (Известия на дружеството на филолозите българисти, С., 1987, с. 53 — 69), „Конситуативността в битово-разговорната реч (социолингвистическо наблюдение по материали от В. Търново)“ (Сб. „Проблеми на социолингвистиката“, С., 1988, т. 2, с. 264 — 274), „Идиолектът от социо- и психолнгвистично гледище“ (сб. „Проблеми на социолингвистиката“, В. Търново, 1993, с. 45 — 49), „Разговорната реч като лингвистичен и социолингвистичен факт“ (сб. „Проблеми на българската разговорна реч“, В. Търново, 1944, с. 7 — 13), „Zur gegenwärtigen Differenzierung der Sprache in einer bulgarischen Stadt (eine soziolinguistische Studie)“ (XIV. Internationaler Linguistenkongreß, Berlin, 10 — 15 August, 1987, S. 230), „Zur Frage der Untersuchung der Sprachsituation in der Stadt Veliko Tarnovo“ (Beiträge zur Bulgaristik. Konferenzmaterialien. Sofia—Leipzig, 1981, Sofia, 1984, S. 143 — 148) и др.

Друга област, в която проф. Б. Байчев насочва изследователските си усилия, е съвременният български език. Привличат го въпросите на изговорните стилове („Пълният и непълният стил на книжно българско произношение (социолингвистическо проучване)“ (Бълг. ез., 1986, кн. 1, с. 16 — 21), на редуванията на съгласни звукове („Редуване и правопис на съгласни звукове“. — В: „Практикум по правопис и пунктуация“, В. Търново, 1978, с. 53 — 62), закономерности при полисемията („Към въпроса за количествено-статистическата характеристика на лексиката в съвременния български книжовен език“, в съавторство, Бълг. ез., 1972, кн. 3, с. 224 — 229).

Въпроси от българската морфология обикновено се проучват в съпоставка с немски език. Проф. Б. Байчев има заслуги за българо-немските съпоставителни проучвания в областта на морфологията. На първо място тук ще поставим хабилизационната му работа, представена в конкурса за доцент, „Изразяване на модални отношения в глаголните системи на българския (преизказни форми) и немския език“ (машинопис, 247 с.). Тук авторът проследява как се изразяват в немски език (чрез глаголи или описателни конструкции) глаголните времена от преизказно наклонение в българския език. С тази тематика са свързани няколко други негови публикации на немски език: „Funktionale Äquivalente der bulgarischen „preizkazni formi“ im Bulgarischen“ (Probleme der Bulgaristik, Teil II, Sprachwissenschaft, Leipzig, 1976, S. 40 — 49), „Die emphatischen „preizkazni formi“ der bulgarischen Sprache und ihre semantischen und formaler Äquivalente in der deutschen Sprache“ (Linguistische Arbeit Berichte, Leipzig, 1978, 20, S. 130 — 135), „Der bulgarische Konklusiv — semantische und formale Äquivalente in der deutschen Sprache“ (Linguistische Arbeit Berichte, Leipzig, 1980, S. 38 — 40), „Funktionale und syntaktische Voraussetzungen für den Gebrauch des Renarrativ im Bulgarischen und seine Äquivalente im Deutschen“ (Linguistische Arbeit

Berichte, Leipzig, 1981, S. 37 — 44) и др.

В съпоставителен (българско-немски) план се разглеждат предлозите за изразяване на времеви отношения („Präpositionen mit temporaler Semantik im modernen Bulgarischen und ihre Äquivalente im Deutschen“ (Zeitschrift für Slawistik, Berlin, 1976, Band XXI, S. 773 — 779).

Проф. Б. Байчев е съавтор, заедно с М. Дамянова и К. Цанков, на учебник по „Български език за чуждестранни българисти и слависти“ (С., 1985, 254 с.)².

Езиковопублицистичен характер имат няколко статии, печатани в периодичния печат: „За градската реч“ (Народна култура, бр. 45 от 4.X.1988), „Степени на отговорността“ (Уч. дело, бр. 28 от 8.VI.1988), „Без „оранжерийно“ производство“ (Лит. фр., бр. 34 от 24.VIII.1989) и др.

Проф. Б. Байчев е автор на множество рецензии на езиковедски трудове от български и чужди езиковеди. Рецензирал е трудове на Д. Тилков, Т. Бояджиев, М. Виденов, Сл. Атанасов, С. Цанова и др. Немалко място в научното му дело се пада и на рецензии по повод на хабилитации и защиты на кандидатски и докторски дисертации.

Досегашното научно дело на проф. Боян Байчев дава основание ученият да бъде причислен към видните представители на българската езиковедска наука. От него се очакват нови научни приноси; убеден съм, че обществото ще ги получи.

Шейсетгодишнината на проф. Боян Байчев съвпада с времето на пълно разгръщане на творческите му сили и възможности. Поздравяваме го от сърце по случай юбилея му и му желаем здраве, жизненост и нови творчески успехи.

Да сте ни жив и здрав, проф. Байчев!

БЕЛЕЖКИ

¹Ще посоча по-основните рецензии:

Л. Йорданова. Б. Байчев, М. Виденов. Социolingвистическо проучване на град Велико Търново. — Социolingвистически проблеми, 1989, № 4, с. 153 — 154.

Е. Герганов. Социolingвистическо проучване на град Велико Търново. — Бълг. език, 1989, № 4, с. 383 — 385.

Кр. Алексова. Основополагащ труд по българска теренна социolingвистика. — Език и литература, 1989, № 4, с. 116 — 119.

Р. Русинов. Б. Байчев, М. Виденов. Социolingвистическо проучване на град Велико Търново. — Бълг. език, 1989, № 6, с. 542 — 545.

А. Ангелов. Оригинален труд на българската социolingвистика. — Бълг. език и литература, 1990, № 2, с. 60 — 62.

H. Walter. — Zeitschrift für Slawistik, Berlin, 1990, 6, S. 901 — 902.

H. Walter. — Kritikon Litterarum, Darmstadt, 1990, Heft 1 — 4. S. 65 — 67.

E. Scatton. — Slavic and East European Journal (Olby), 1993, 4, 453 — 454

² Вж. рец.: М. Виденов. Още един учебник по български език за чуждестранни българисти и слависти. — Ез. и литература, 1987, № 1, с. 129 — 131.

Русин Русинов